

Elżbieta Szczepankiewicz

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

e-mail: elzbieta.szczepankiewicz@ue.poznan.pl

IDENTYFIKACJA I OCENA RYZYKA W JEDNOSTCE JAKO OBSZAR WSPÓŁPRACY POMIĘDZY BIEGŁYM REWIDENTEM A AUDYTOREM WEWNĘTRZNYM

RISK IDENTIFICATION AND ASSESSMENT IN AN ORGANIZATION AS AN AREA FOR COOPERATION BETWEEN CHARTERED ACCOUNTANTS AND INTERNAL AUDITORS

DOI: 10.15611/pn.2018.503.38

JEL Classification: M42

Streszczenie: Celem opracowania jest interpretacja aktualnych wytycznych związanych z identyfikacją i oceną ryzyka na potrzeby rewizji finansowej i realizacji zadań audytu wewnętrznego, które zostały zawarte w standardach audytu dla obu grup zawodowych. Standardy dla biegłych rewidentów oraz standardy dla audytorów wewnętrznych odrębnie traktują problem identyfikacji i oceny ryzyka w jednostce. Dlatego w dalszej części opracowania wskazano potencjalne obszary wspólnego działania biegłego rewidenta i audytora wewnętrznego w tym zakresie. Przeprowadzona analiza pozwala na stwierdzenie, że współpraca daje wiele korzyści audytorom, pozwala na lepsze wykorzystanie potencjału wiedzy audytora wewnętrznego o jednostce przez biegłego rewidenta, poszerzenie wiedzy na temat metodyki audytu oraz zmniejszenie zakresu dublowanych prac. Podczas opracowywania artykułu wykorzystano następujące metody badawcze: przegląd literatury, analiza regulacji, dedukcję i wnioskowanie.

Słowa kluczowe: audyt wewnętrzny, biegły rewident, rewizja finansowa.

Summary: The objective of the paper is to interpret the fundamental guidelines related to risk identification and assessment for the purposes of accounts auditing and implementation of internal audit tasks, defined in auditing standards for both professions. Standards for chartered accountants and standards for internal auditors take different approaches to the issue of risk identification and assessment in an organization. Therefore, subsequent chapters of the paper specify potential areas of cooperation of chartered accountants and internal auditors with regard to risk identification and assessment in the audited organization. The author's analysis allows one to conclude that the cooperation of both professionals in this regard offers multiple benefits to both of them, makes it possible to make a better use of the internal auditor's knowledge of the organization, improves the knowledge of audit methodology and reduces potential duplication.

Keywords: internal audit, chartered accountant, accounts audit.

1. Wstęp

Warunki i obszary współpracy biegłego rewidenta z audytorem wewnętrznym od wielu lat są tematem artykułów naukowych na świecie, na przykład takich autorów jak: Mautz [1984]; Peacock, Pelfrey [1989]; Tiessen, Colson [1990]; Maletta [1993]; Reinstein i in. [1994]; Dunn [1996]; Wolf [1997]; Haron i in. [2004] i wielu innych. Także w Polsce wraz z upowszechnianiem się audytu wewnętrznego pojawiły się pierwsze prace na ten temat, na przykład takich autorów jak: Bednarek [2009]; Kwasiński [2009]; Szczepankiewicz [2011a, 2011b, 2014]; Rosa [2015]. Jednym z obszarów efektywnej współpracy pomiędzy tymi dwiema grupami zawodowymi może być identyfikacja i ocena ryzyka w jednostce. Zarówno dla biegłego rewidenta, jak i dla audytora wewnętrznego, identyfikacja i ocena ryzyka jest podstawowym przedmiotem działania przed rozpoczęciem czynności audytowych. W jednostkach, w których funkcjonuje komórka audytu wewnętrznego, biegły rewident może wykorzystać wcześniejsze wyniki pracy audytora wewnętrznego w tym zakresie.

Audyt wewnętrzny jest działalnością niezależną i obiektywną, polega na systematycznej i dokonywanej w uporządkowany sposób ocenie procesów w jednostce. Poprzez świadczenie usług zapewniających i doradczych audytor wewnętrzny przyczynia się do poprawy działania tych procesów i pomaga jednostce osiągnąć cele. Audytor wewnętrzny musi stosować się do standardów audytu wewnętrznego, przepisów prawa oraz Kodeksu etyki audytora wewnętrznego, ponieważ interesariusze audytu pokładają zaufanie w udzielanym przez niego obiektywnym zapewnieniu o badanych obszarach działania jednostki. Każdy roczny plan audytu wewnętrznego, obejmujący ustalenie kolejności zadań audytu, jest opracowywany na podstawie przeprowadzonej analizy ryzyka. Audytor wewnętrzny znając szczegółowo specyfikę i różne uwarunkowania działalności jednostki, może pomóc biegłemu rewidentowi w zakresie identyfikacji czynników ryzyka i jego oceny oraz oceny systemu kontroli wewnętrznej w rachunkowości dla potrzeb przeprowadzenia czynności rewizji finansowej.

Celem opracowania jest interpretacja podstawowych wytycznych związanych z identyfikacją i oceną ryzyka na potrzeby rewizji finansowej i realizacji zadań audytu wewnętrznego zawartych w standardach audytu dla obu grup zawodowych. Standardy dla biegłych rewidentów oraz standardy dla audytorów wewnętrznych odrębnie traktują problem identyfikacji i oceny ryzyka w jednostce, dlatego w dalszej części opracowania wskazano potencjalne obszary wspólnego działania biegłego rewidenta i audytora wewnętrznego w zakresie identyfikacji i oceny ryzyka w badanej jednostce. Współpraca obu grup zawodowych w tym zakresie pozwoliłaby między innymi na lepsze wykorzystanie potencjału wiedzy audytorów wewnętrznych o jednostce przez biegłego rewidenta oraz zmniejszenie zakresu dublowanych prac¹. Metody

¹ Artykuł powstał w ramach projektu międzyuczelnianego nr 51109-XX5 *Teoretyczne i praktyczne aspekty oceny funkcji audytu wewnętrznego w sektorze publicznym* realizowanego w Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu.

badawcze zastosowane przy opracowywaniu niniejszego artykułu to: przegląd literatury oraz standardów audytu wewnętrznego i rewizji finansowej, a także metoda dedukcji oraz wnioskowanie.

2. Aspekty dotyczące identyfikacji i oceny ryzyka jednostki według standardów audytu wewnętrznego

W Międzynarodowych standardach praktyki zawodowej audytu wewnętrznego (zwane dalej Standardami IIA), ogłoszonych przez Instytut Auditorów Wewnętrznych (The Internal Institute of Auditors, IIA), terminy „ryzyko” oraz „analiza ryzyka” występują wielokrotnie. Podstawową definicję ryzyka zamieszczono w słowniku do Standardów IIA. Zostało tam zdefiniowane jako możliwość zaistnienia zdarzenia, które będzie miało wpływ na realizację celów jednostki. Ryzyko mierzy się prawdopodobieństwem jego wystąpienia oraz wpływem (skutkami). Jednostka powinna wdrożyć odpowiednie procesy kontroli ryzyka. Procesy kontroli to zaprojektowane, wdrożone i funkcjonujące zasady, procedury (ręczne i automatyczne) oraz różne działania, które zapewniają, że ryzyko mieści się w granicach akceptowalnych dla jednostki. Przy czym efektywna kontrola ma miejsce wówczas, gdy kierownictwo jednostki zaplanowało i zorganizowało kontrolę w odpowiedni sposób, dający racjonalne zapewnienie, że w jednostce skutecznie zarządza się ryzykiem, a cele strategiczne i operacyjne jednostki mogą być sprawnie i ekonomicznie realizowane. Kierownictwo powinno określić poziom ryzyka, który można w jednostce zaakceptować (tzw. *risk appetite*) [Definicja audytu... 2016].

W treści Standardów IIA terminy „ryzyko” oraz „analiza ryzyka” są ujmowane w różnym kontekście w zależności od aspektu, którego dany standard dotyczy. Terminów tych użyto zarówno w standardach dotyczących jakości funkcjonowania komórki audytu (w tym kwalifikacji i postępowania audytora wewnętrznego), jak i samej metodyki prowadzenia zadań audytowych przez audytorów wewnętrznych.

Zgodnie z wytycznymi szczegółowymi do Standardu 1200 „Biegłość i należyta staranność zawodowa” audytor wewnętrzny musi reprezentować taki poziom wiedzy, który pozwala na oszacowanie ryzyka oszustwa i ocenę sposobu reagowania na to ryzyko w jednostce, ale nie prowadzi dochodzeń w sprawie oszustw (Standard wdrożenia 1210.A2). Audytor wewnętrzny musi też posiadać wiedzę o podstawowych ryzykach i mechanizmach kontrolnych związanych z wykorzystaniem informatyki oraz znać dostępne wspomagane komputerowo techniki audytu (Standard wdrożenia 1210.A2).

Wytyczne szczegółowe do standardu 1220 „Należyta staranność zawodowa” stanowią, że audytor wewnętrzny musi wykonywać swoje czynności z należytą starannością zawodową, uwzględniając przede wszystkim adekwatność i skuteczność procesów: kształtujących nadzór organizacyjny, zarządzania ryzykiem i kontroli wewnętrznej oraz prawdopodobieństwo wystąpienia istotnych błędów, oszustw lub niezgodności (Standard wdrożenia 1220.A1). Ponadto audytor wewnętrzny musi być

wyczulony na znaczące ryzyka, które mogą wpływać na cele, działalność operacyjną i zasoby jednostki. Przy czym należy mieć na uwadze, że procedury audytowe nigdy nie gwarantują całkowitej pewności, że wszystkie znaczące ryzyka zostały przez audytora wewnętrznego zidentyfikowane (Standard wdrożenia 1220.A3).

W myśl zapisów Standardu 2010 „Planowanie” audytor wewnętrzny musi opracować plan oparty na analizie ryzyka, określający priorytety działań audytu zgodne z celami jednostki. Powinien skonsultować się z kierownictwem jednostki (zarządem, radą nadzorczą, komitetem audytu) w celu poznania i zrozumienia strategii jednostki, kluczowych celów biznesowych, powiązanego z nimi ryzyka oraz procesów zarządzania ryzykiem. Dalsze szczegółowe wytyczne do tego standardu stanowią, że coroczny plan audytu musi opierać się na udokumentowanej ocenie ryzyka (Standard wdrożenia 2010.A1). Plan audytu musi być dostosowany (aktualizowany) do zmian zachodzących w jednostce, operacjach, programach i systemach. Musi również uwzględniać pojawiające się nowe czynniki ryzyka oraz stosowane mechanizmy kontroli wewnętrznej. Jeśli audytor wewnętrzny świadczy usługi doradcze, to powinien uwzględnić je w planie audytu (Standard wdrożenia 2010.C1).

Zgodnie ze Standardem 2060 „Składanie sprawozdań kierownictwu wyższego szczebla i radzie” audytor wewnętrzny musi składać kierownictwu jednostki okresowe sprawozdania zawierające informacje między innymi na temat:

- 1) stopnia wykonania planu;
- 2) niezależności audytora wewnętrznego;
- 3) wyników działań audytu wewnętrznego jako komórki, w szczególności takich zagadnień jak: adekwatność, efektywność, skuteczność systemu kontroli wewnętrznej, identyfikacja czynników ryzyka oraz znaczącego ryzyka, na jakie narażona jest jednostka (w tym ryzyka oszustwa);
- 4) usprawnień podjętych w jednostce po audycie wewnętrznym;
- 5) odpowiedzi kierowników komórek audytowanych na ryzyko, które w ocenie audytora wewnętrznego może być nie do zaakceptowania dla jednostki;
- 6) innych kwestii wymagających uwagi ze strony kierownictwa jednostki.

Standard 2100 „Charakter pracy” stanowi, że audytor wewnętrzny stosując systematyczne, uporządkowane i oparte na ryzyku podejście do oceny badanych obszarów, przyczynia się do usprawniania procesów: zarządzania ryzykiem, kontroli wewnętrznej i nadzoru organizacyjnego w jednostce. Wiarygodność i wartość działań audytora wewnętrznego jest wzmocniona, jeśli jego oceny i rekomendacje dostarczają nowego spojrzenia i uwzględniają konsekwencje, jakie mogą wystąpić w przyszłości w jednostce. Ponadto Standard 2110 „Ład organizacyjny” zobowiązuje audytora wewnętrznego do oceniania procesów kształtujących nadzór organizacyjny i przedstawiania stosownych zaleceń usprawniających te procesy między innymi w zakresie nadzorowania zarządzania ryzykiem i kontroli wewnętrznej, przekazywania informacji o ryzykach i kontroli do odpowiednich komórek organizacyjnych jednostki oraz koordynowania działań i przekazywania informacji pomiędzy radą, audytorami zewnętrznymi i wewnętrznymi oraz kierownictwem.

Zgodnie ze Standardem 2120 „Zarządzanie ryzykiem” audytor wewnętrzny musi oceniać skuteczność i przyczyniać się do usprawnienia procesów zarządzania ryzykiem. Może on ocenić procesy zarządzania ryzykiem jako skuteczne, jeśli:

- cele jednostki wspierają misję jednostki i są z nią zgodne;
- kierownictwo jednostki zidentyfikowało istotne ryzyka i zostały one ocenione przez audytora wewnętrznego;
- kierownictwo wybrało odpowiedni sposób reakcji na ryzyko;
- istotne informacje o ryzyku są gromadzone, na czas przekazywane wewnątrz jednostki, umożliwiając kierownictwu niższego szczebla i pracownikom wykonywanie obowiązków;
- procesy zarządzania ryzykiem w jednostce są monitorowane przez kierownictwo na wszystkich szczeblach organizacyjnych w ramach bieżącego nadzoru, odrębnych ocen audytu wewnętrznego lub na oba te sposoby.

Wytyczna szczegółowa do tego standardu stanowi, że audytor wewnętrzny musi oceniać, w jakim stopniu nadzór organizacyjny, działalność operacyjna oraz systemy informatyczne są narażone w jednostce na ryzyko związane z (Standard wdrożenia 2120.A1):

- osiągnięciem celów strategicznych jednostki,
- skutecznością i wydajnością działalności operacyjnej i programów,
- wiarygodnością oraz rzetelnością informacji finansowych i operacyjnych;
- ochroną zasobów jednostki;
- zgodnością działalności jednostki z przepisami prawa, zasadami i procedurami wewnętrznymi, umowami i innymi regulacjami obowiązującymi w jednostce.

Podczas zadania audytowego audytor wewnętrzny musi badać możliwość wystąpienia oszustwa, a także czy kierownictwo określiło sposób zarządzania ryzykiem oszustwa w jednostce (Standard wdrożenia 2120.A2). W przypadku świadczenia usług doradczych audytor wewnętrzny musi wykorzystywać wiedzę uzyskaną podczas zadań doradczych do dalszej oceny procesów zarządzania ryzykiem w jednostce (Standard wdrożenia 2120.C2 oraz 2120.C2).

Szczegółowe wytyczne do Standardu 2130 „Kontrola” stanowią, że audytor wewnętrzny musi oceniać, czy stosowane w jednostce mechanizmy kontrolne są adekwatne, odpowiednio i skutecznie reagują na ryzyka działalności operacyjnej i systemów informatycznych oraz zapewniają realizację celów jednostki (Standard wdrożenia 2130.A1).

Opracowując szczegółowy program każdego zadania audytowego w myśl zapisów Standardu 2200 „Planowanie zadania” oraz Standardu 2201 „Aspekty planowania”, audytor wewnętrzny musi uwzględnić:

- cele i zakres zadania;
- czas potrzebny i niezbędne zasoby do realizacji zadania;
- strategię i cele komórki audytowanej/działalności oraz środki, za pomocą których kontroluje się jej wyniki;

- istotne ryzyka dotyczące danej komórki audytowanej/działalności, jej celów, zasobów, operacji oraz mechanizmy kontroli wewnętrznej lub środki, za pomocą których potencjalny wpływ ryzyka zostaje utrzymany na ustalonym, zaakceptowanym przez kierownictwo poziomie;
- adekwatność i skuteczność procesów: zarządzania ryzykiem, kontroli wewnętrznej oraz nadzoru organizacyjnego;
- możliwości wprowadzenia istotnych usprawnień procesów: zarządzania ryzykiem, kontroli wewnętrznej i nadzoru organizacyjnego.

Ustalając cele zadania audytowego, zarówno zapewniającego, jak i doradczego, zgodnie ze szczegółowymi wytycznymi do Standardu 2210 „Cele zadania”, audytor wewnętrzny musi przeprowadzić wstępną ocenę czynników ryzyka związanych z badaną działalnością. Musi ustanowić odpowiednie kryteria realizacji celów i zadań jednostki w badanym obszarze oraz ustalić, czy i w jakim stopniu przyjęte przez kierownictwo kryteria oceny są adekwatne do ich realizacji (Standardy wdrożenia: 2210.A1, 2210.A3 oraz 2210.C1).

Standardy określają również cechy, jakim powinny odpowiadać sprawozdania z zadań audytowych. Standardy 2410 „Kryteria informowania” oraz 2450 „Ogólne opinie” stanowią, że sprawozdanie audytor wewnętrzny musi obejmować cele, zakres i wyniki zadania oraz opinię zawierającą odpowiednie wnioski, zalecenia i plany działań. Opinia musi uwzględniać strategię, cele i ryzyka jednostki. Dalsze wytyczne szczegółowe do tych standardów stanowią, że wnioski muszą uwzględniać oczekiwania kierownictwa jednostki i innych interesariuszy, czyli muszą być przydatne do zarządzania ocenianym obszarem, a ponadto muszą być poparte wystarczającymi, rzetelnymi, przydatnymi i dotyczącymi zadania dowodami.

Audytor wewnętrzny musi również czuwać nad poziomem ryzyka akceptowanego przez kierownictwo jednostki. W myśl zapisów standardu 2600 „Informowanie o akceptacji ryzyka”, jeżeli audytor wewnętrzny uzna, że kierownictwo przyjęło zbyt wysoki poziom ryzyka, który może być zaakceptowany w jednostce, to musi omówić te kwestie z kierownictwem jednostki. Jednak decyzja co do dalszych procesów zarządzania ryzykiem nie należy już do obowiązków audytora wewnętrznego.

Podsumowując, należy stwierdzić, że identyfikacja i analiza ryzyka w jednostce jest podstawowym zadaniem audytu wewnętrznego podczas corocznego planowania kolejności zadań audytowych, czyli na potrzeby sporządzenia rocznego planu audytu wewnętrznego. Natomiast identyfikacja czynników ryzyka, ocena zarządzania ryzykiem oraz funkcjonowania systemu kontroli wewnętrznej w badanym obszarze są przeprowadzane przed rozpoczęciem każdego zadania audytowego na potrzeby opracowania programu zadania audytowego, a następnie zagadnienia te podlegają szczegółowemu testowaniu podczas realizacji zadania audytowego. Zatem audytor wewnętrzny posiada bardzo szeroką wiedzę o zagadnieniach zarządzania ryzykiem w jednostce. Kierownictwo i inni interesariusze audytu, w tym biegły rewident, powinni z zaufaniem polegać na wynikach pracy audytorów wewnętrznych, ponieważ on musi przeprowadzać swoje czynności zgodnie z przepisami, Standardami IIA, kodeksem etyki i metodyką audytu wewnętrznego.

3. Aspekty dotyczące identyfikacji i oceny ryzyka jednostki według standardów rewizji finansowej

W Międzynarodowych Standardach Rewizji Finansowej (MSRF) również wielokrotnie zwrócono uwagę na różne aspekty ryzyka w badanych jednostkach. Jednak ryzyko w jednostce sposób jego identyfikacji oraz zakres analizy w tych standardach zdefiniowano w zupełnie inny sposób niż w standardach audytu wewnętrznego.

Podstawowe wytyczne dotyczące identyfikacji i oceny ryzyka w jednostce mającego wpływ na zdolność do kontynuowania działalności przez jednostkę określa MSRF 315 „Rozpoznanie i ocena ryzyka istotnego zniekształcenia dzięki poznaniu jednostki i jej otoczenia”. W standardzie tym zdefiniowano ryzyko gospodarcze jako wynikające ze znaczących warunków, zdarzeń, okoliczności, działań lub zaniechań, które mogą ujemnie wpływać na zdolność jednostki do osiągnięcia celów i realizowania strategii albo na niewłaściwe określenie jej celów i strategii.

Standard ten odnosi się również do dwóch ważnych aspektów związanych z analizą ryzyka przez biegłego rewidenta, a mianowicie:

1) oceny prawidłowości i skuteczności systemu kontroli wewnętrznej w jednostce;

2) procedur wykrycia ryzyka istotnego zniekształcenia na poziomie sprawozdania finansowego, czyli możliwości wykrycia nieprawidłowości w sprawozdaniu finansowym podczas rewizji finansowej.

W standardzie tym zdefiniowano także procedury oceny ryzyka jako procedury badania przeprowadzane w celu poznania jednostki i jej otoczenia, w tym kontroli wewnętrznej jednostki na potrzeby rozpoznania i oceny ryzyka istotnego zniekształcenia w badanym sprawozdaniu finansowym. Procedury identyfikacji oceny ryzyka podczas rewizji finansowej szczegółowo określono w paragrafie 6 MSRF 315.

Biegły rewident przed rozpoczęciem rewizji sprawozdania finansowego musi poznać jednostkę i jej otoczenie, a w szczególności:

1) regulacyjne, branżowe i inne zewnętrzne czynniki mające zastosowanie w procesie sporządzania sprawozdania finansowego;

2) charakter i specyfikę badanej jednostki, w tym: jej działalność, strukturę właścicielską i zarządczą, rodzaje inwestycji, które realizuje i planuje realizować, strukturę organizacyjną, sposób jej finansowania w celu zrozumienia grup transakcji, sald i ujawnianych informacji, oczekiwanych w sprawozdaniach finansowych;

3) dokonany przez jednostkę dobór i sposób stosowania zasad (polityki) rachunkowości oraz ewentualne przyczyny ich zmian;

4) cele i strategię jednostki oraz związane z nimi ryzyka działalności gospodarczej, które mogą wywołać ryzyko istotnego zniekształcenia w sprawozdaniu finansowym;

5) poszczególne komponenty systemu kontroli wewnętrznej oraz ocenić, czy dana kontrola pojedynczo lub w powiązaniu z innymi kontrolami jest znacząca dla badania sprawozdania finansowego.

W celu poznania środowiska jednostki biegły rewident może kierować zapytania przede wszystkim do (paragraf A6 MSRF 315):

- osób sprawujących nadzór;
- pracowników odpowiedzialnych za zapoczątkowywanie, przetwarzanie lub księgowanie złożonych lub nietypowych transakcji;
- doradców prawnych mogących dostarczyć informacji na temat: sporów prawnych, przestrzegania prawa i regulacji, oszustw i podejrzewanych oszustw w jednostce, gwarancji, zobowiązań posprzedażnych, porozumień (wspólnych przedsięwzięć) z partnerami gospodarczymi i warunków umów;
- pracowników działu marketingu/sprzedaży mogących dostarczyć informacji o zmianach strategii marketingowych, trendach sprzedaży, ustaleniach umów z odbiorcami i dostawcami;
- audytora wewnętrznego, który może dostarczyć informacji na temat: przeprowadzanych w ciągu roku zadań audytowych, oceny skuteczności kontroli wewnętrznej i zarządzania ryzykiem w jednostce, podjętej (lub niepodjętej) reakcji kierownictwa na wnioski i rekomendacje audytu wewnętrznego.

4. Ryzyko oraz mechanizmy kontroli w systemie rachunkowości jako przedmiot oceny i współpracy pomiędzy audytorem wewnętrznym i biegłym rewidentem

Podstawowym zadaniem biegłego rewidenta jest rewizja sprawozdania finansowego. Natomiast audyt wewnętrzny realizuje pozostałe zadania z zakresu audytu finansowego lub operacyjnego związane z systemem rachunkowości, na przykład [Wiñarska 2007, s. 31; Szczepankiewicz 2016, s. 117]:

- 1) efektywność wykorzystania majątku jednostki;
- 2) efektywność realizowanych inwestycji i projektów, w tym IT;
- 3) prawidłowość realizacji projektów współfinansowanych ze środków unijnych;
- 4) badanie źródeł i sposobów finansowania działalności finansowania;
- 5) badanie sytuacji finansowej jednostki;
- 6) wiarygodność komputerowych ksiąg rachunkowych, a tym: kontrole ogólne i kontrole aplikacyjne poszczególnych podsystemów SIR;
- 7) ocenę śródrocznych sprawozdań finansowych wysyłanych do organów nadzorczych, w tym: badanie dowodów księgowych, zapisów w księgach rachunkowych, dokumentacji inwentaryzacyjnej, ocenę organizacji i realizacji przyjętych zasad rachunkowości, jeśli nie podlegają przeglądowi przez biegłego rewidenta;

8) inne szczególne aspekty rachunkowości jednostki.

Zarówno dla biegłego rewidenta, jak i dla audytu wewnętrznego podstawowym przedmiotem badania przed rozpoczęciem audytu jest ocena zarządzania ryzykiem oraz funkcjonowanie systemu kontroli wewnętrznej w jednostce. Zatem wspólnym obszarem działania dla biegłego rewidenta i audytora wewnętrznego mogą być zagadnienia dotyczące oceny systemu kontroli wewnętrznej i zarządzania ryzykiem zarówno w odniesieniu do prawidłowości organizacji systemu rachunkowości w jednostce, jak i bieżącego i przyszłego funkcjonowania całej jednostki (kontynuowania działalności).

Należy jednak zwrócić uwagę, że zakres oceny zarządzania ryzykiem oraz funkcjonowanie systemu kontroli wewnętrznej w procesie rewizji finansowej znacznie różni się od ich oceny na potrzeby realizacji zadania z zakresu audytu wewnętrznego. Biegły rewident bada jedynie te aspekty, które są związane z procesami rachunkowości, a w szczególności te, które mają wpływ na prawidłowość sprawozdania finansowego. Audytor wewnętrzny podczas audytu finansowego lub operacyjnego w obszarze rachunkowości musi zidentyfikować wszystkie czynniki ryzyka i jakość funkcjonowania mechanizmów kontroli wewnętrznej w badanym obszarze, oceniając przy tym, czy cele jednostki zostaną zrealizowane w następujących aspektach:

- osiągnięcie celów strategicznych jednostki;
- zapewnienie skuteczności i wydajności działalności operacyjnej;
- zapewnienie wiarygodnych oraz rzetelnych informacji finansowych i operacyjnych;
- zapewnienie skutecznej ochrony zasobów jednostki;
- zgodność działalności jednostki z przepisami prawa, zasadami i procedurami wewnętrznymi, umowami i innymi regulacjami obowiązującymi w jednostce.

Audytor wewnętrzny w odniesieniu do oceny systemu kontroli wewnętrznej posługuje się amerykańskim Raportem COSO. Raport COSO został uznany na świecie jako podstawowy dokument opisujący koncepcję systemu kontroli wewnętrznej w jednostce. Wskazuje on pięć komponentów kontroli wewnętrznej. Natomiast MSFR dopiero od momentu poprzedniej aktualizacji w 2009 r. wskazują nieco zbliżoną strukturę systemu kontroli wewnętrznej do prezentowanej w Raporcie COSO. Również w MSRF nieco inaczej niż w Raporcie COSO zdefiniowano poszczególne komponenty tego systemu.

W tabeli 1 zaprezentowano obszary oceny w ramach poszczególnych komponentów systemu kontroli wewnętrznej przeprowadzane przez biegłego rewidenta według MSRF 315.

W tabeli 2 zaprezentowano autorski, przykładowy zakres oceny zarządzania ryzykiem w jednostce dotyczący systemu rachunkowości w środowisku informatycznym mogący stanowić obszar współpracy pomiędzy audytem wewnętrznym i biegłym rewidentem.

Tabela 1. Obszary oceny w ramach systemu kontroli wewnętrznej według MSRF 315

Komponent	Biegły rewident ocenia:
Środowisko kontroli	1) czy kierownictwo, pod nadzorem osób sprawujących nadzór, stworzyło i utrzymuje kulturę uczciwości i etycznego zachowania; 2) czy mocne strony elementów środowiska kontroli zapewniają łącznie należyłą podstawę dla innych składników kontroli wewnętrznej oraz czy te inne składniki nie są osłabiane przez słabości środowiska kontroli
Proces oceny ryzyka przez jednostkę	czy w jednostce działa proces: 1) rozpoznania ryzyka gospodarczego znaczącego dla celów sprawozdawczości finansowej oraz ryzyka wynikającego z technologii informatycznej; 2) oceny znaczenia tego ryzyka; 3) oceny prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka; 4) decydowania o podejmowaniu działań stanowiących reakcję na to ryzyko. Biegły musi ocenić skutki wystąpienia ryzyka. Jeżeli jednostka nie ustanowiła procesu oceny ryzyka lub proces taki stosuje <i>ad hoc</i> , to biegły rewident dowiadyuje się u kierownictwa, czy ryzyka gospodarcze znaczące dla sprawozdawczości finansowej zostały rozpoznane i w jaki sposób na nie zareagowano. Ocenia także sposób, w jaki jednostka zareagowała na ryzyko wynikające z technologii informatycznej
System informacyjny, w tym powiązane procesy gospodarcze znaczące dla sprawozdawczości finansowej	1) grupy transakcji znaczące dla sprawozdań finansowych; 2) procedury stosowane w technologii informatycznej, za pomocą których transakcje są zapoczątkowywane, rejestrowane, przetwarzane, poprawiane, przenoszone do księgi głównej i wykazywane w sprawozdaniach finansowych; 3) powiązane zapisy księgowe, specyficzne salda w sprawozdaniach; 4) sposób, w jaki system informacyjny ujmuje zdarzenia i warunki inne niż transakcje, znaczące dla sprawozdań finansowych; 5) proces sprawozdawczości finansowej łącznie ze znaczącymi wartościami szacunkowymi i ujawnieniami informacji; 6) kontrola zapisów dziennika, w tym nietypowych zapisów stosowanych do księgowania niepowtarzalnych, nietypowych transakcji lub korekt. Poznaje sposób, w jaki jednostka komunikuje o rolach i odpowiedzialności za sprawozdawczość finansową oraz znaczących zagadnieniach związanych ze sprawozdawczością finansową, w tym o: 1) wymianie informacji między kierownictwem i osobami sprawującymi nadzór; 2) informacjach przekazywanych na zewnątrz, np. do organów nadzorczych
Działania kontrolne	Działania kontrolne znaczące dla badania, których poznanie jest według jego osądu niezbędne do oceny ryzyka istotnego zniekształcenia na poziomie stwierdzeń oraz dobrania dalszych procedur badania odpowiednich do ocenionego ryzyka. Poznając działania kontroli jednostki, biegły rewident poznaje także sposób, w jaki jednostka zareagowała na ryzyko wynikające z technologii informatycznej
Nadzorowanie kontroli	Główne działania podejmowane przez jednostkę w celu nadzorowania kontroli wewnętrznej nad sprawozdawczością finansową, łącznie z tymi działaniami kontrolnymi, które są znaczące dla badania oraz ze sposobami inicjowania przez jednostkę działań zaradczych korygujących słabości kontroli
Audyt wewnętrzny	Funkcję i niezależność komórki audytu wewnętrznego pod kątem, czy może być ona znacząca dla badania, w tym: 1) rodzaj odpowiedzialności przypisanej funkcji audytu wewnętrznego oraz sposób jej włączenia w strukturę organizacyjną jednostki; 2) działania, jakie są lub będą wykonywane w ramach audytu wewnętrznego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [paragrafy: 1-23 oraz A 69-A 103 MSRF 315].

Tabela 2. Przykładowy zakres oceny zarządzania ryzykiem w jednostce w obszarze systemu rachunkowości w środowisku informatycznym przez audytora wewnętrznego i biegłego rewidenta

Lp.	Wyszczególnienie	Tak	Nie
1	2	3	4
1	Czy polityka zarządzania ryzykiem informatycznym uwzględnia strategię i cele jednostki w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa zasobów informatycznych rachunkowości?		
2	Czy zdefiniowano wewnętrzne i zewnętrzne czynniki ryzyka i zagrożenia, relacje między nimi oraz podatność zasobów informatycznych na ryzyko?		
3	Czy korzysta się z wiedzy specjalistów zewnętrznych w powyższym zakresie?		
4	Czy prowadzi się identyfikację i rejestr zewnętrznych czynników ryzyka informatycznego dla jednostki?		
5	Czy prowadzi się identyfikację i rejestr wewnętrznych czynników ryzyka informatycznego dla jednostki?		
6	Czy przeprowadza się pogłębioną analizę istotnych zagrożeń osiągnięcia celów bezpieczeństwa informatycznego dla całej jednostki?		
7	Czy przyjęto udokumentowaną metodykę oceny, kontroli i zarządzania ryzykiem informatycznym dla całej jednostki?		
8	Czy przeprowadza się pogłębioną analizę istotnych zagrożeń w środowisku informatycznym rachunkowości?		
9	Czy przyjęto udokumentowaną metodykę monitorowania, oceny i kontroli ryzyka w środowisku informatycznym rachunkowości?		
10	Czy w jednostce został wdrożony i jest monitorowany proces zarządzania ryzykiem, w tym w środowisku informatycznym rachunkowości?		
11	Czy określono osoby odpowiedzialne za realizację tego procesu?		
12	Czy przeprowadzono inwentaryzację zasobów informatycznych rachunkowości i dokonano oceny ich znaczenia dla przetwarzania danych rachunkowości oraz ich wartości dla jednostki.		
13	Czy zidentyfikowano użytkowników systemu informatycznego rachunkowości (niezbędny personel i jego kwalifikacje) oraz ich znaczenie uprawnień do przetwarzania określonych danych?		
14	Czy zidentyfikowano personel obsługi informatycznej systemu informatycznego rachunkowości (kluczowych specjalistów i ich zastępców), a także ich znaczenie oraz uprawnienia do przetwarzania określonych danych?		
15	Czy okresowo dla zidentyfikowanych wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń dokonuje oceny prawdopodobieństwa ich wystąpienia, w tym: <ul style="list-style-type: none"> • zdarzeń losowych (jakich), • awarii technicznej sprzętu komputerowego, • awarii technicznej oprogramowania SIR, • błędów użytkowników i obsługi informatycznej, • celowego działania pracowników, • celowego działania osób z zewnątrz jednostki (hakerów, serwis itp.), • 		
16	Czy zidentyfikowano podatności poszczególnych zasobów informatycznych rachunkowości na zagrożenia, dokonano ich pomiaru i prawdopodobieństwa incydentów bezpieczeństwa?		

Tabela 2, cd.

1	2	3	4
17	Czy określono poziom ryzyka akceptowalnego i strategię postępowania z ryzykiem informatycznym?		
18	Czy określono osobę, która podejmuje decyzję o akceptacji określonego poziomu ryzyka i sposobach zarządzania nim?		
19	Czy w jednostce prowadzi się dziennik dotyczący wewnętrznych i zewnętrznych incydentów bezpieczeństwa zasobów informatycznych rachunkowości dla celów zarządzania ryzykiem?		
20	Czy kierownik jednostki jest informowany o wewnętrznych i zewnętrznych incydentach bezpieczeństwa i wynikach analizy przyczyn?		
21	Czy przeprowadzana jest ponowna analiza ryzyka przy: <ul style="list-style-type: none"> • wdrażaniu nowego systemu informatycznego rachunkowości, • wprowadzaniu istotnych zmian w programach lub innych zasobach systemu? 		
22	Czy każdy kolejny proces oceny ryzyka uwzględnia wyniki poprzednich analiz?		
23	Czy przyjęto politykę reagowania na zmiany w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym oraz obowiązek prowadzenia ponownego szacowania ryzyka?		
24	Czy oceniano skuteczność metod i sposobów zarządzania ryzykiem (np. ubezpieczenie, redukowanie, kontrola, unikanie ryzyka)?		
N	...		

Źródło: opracowanie własne.

5. Zakończenie

Dla praktyki w obecnych czasach, zwłaszcza po ostatnim kryzysie finansowym i nierozwiązanym problemie odpowiedzialności za jakość funkcjonowania systemów kontroli wewnętrznej i skuteczności audytu w jednostkach, problem współpracy biegłego rewidenta z audytorami wewnętrznymi zdaje się być kluczowy. Biegły rewident badający sprawozdanie finansowe może i powinien wykorzystywać wiedzę audytorów wewnętrznych o jednostce i procesach w niej zachodzących, o czynnikach ryzyka, funkcjonowaniu systemu kontroli wewnętrznej i wielu innych aspektach, które ocenia komórka audytu wewnętrznego.

Audytor wewnętrzny jest zobowiązany przeprowadzać swoje czynności zgodnie ze Standardami IIA, kodeksem etyki i określoną metodyką audytu wewnętrznego. Ma bardzo szeroką, konkretną wiedzę o ryzyku i mechanizmach kontroli w każdym zbadanym obszarze, co może być szczególnie przydatne podczas procesu rewizji finansowej. Audytor wewnętrzny bardzo dobrze zna specyfikę i procesy zachodzące w jednostce. Dlatego jego wiedza, dokumentacja wewnętrzna i sprawozdania mogą być przydatne biegłemu rewidentowi podczas poznawania jednostki i jej otoczenia do celów przeprowadzania czynności rewizji finansowej.

Standard 2440 „Przekazywanie wyników” zachęca audytorów wewnętrznych do wymiany doświadczeń z biegłymi rewidentami i innymi specjalistami, a także pozwala na ujawnienie biegłemu i innym zainteresowanym dokumentacji audytowej

i sprawozdań z audytu wewnętrznego. Standardy IIA pozwalają też w przyjętych w danej jednostce regulacjach wewnętrznych (np. karcie audytu wewnętrznego, zarządzeniach) na wprowadzenie w tym zakresie zasad ujawniania wyników pracy audytorów wewnętrznych lub określonych ograniczeń. Krajowy Standard Rewizji Finansowej nr 1 – Rozdział VIII „Wykorzystanie podczas badania wyników pracy innych biegłych rewidentów, ustaleń audytu wewnętrznego, kontroli zewnętrznej oraz rzeczoznawców” oraz MSRF 610 „Korzystanie z wyników pracy audytorów wewnętrznych” również zachęcają biegłych rewidentów do korzystania z wyników pracy i wiedzy audytorów wewnętrznych, ale stawiają określone warunki tej współpracy. Istotną kwestią regulowaną przez MSRF jest zaufanie do jakości przeprowadzonego audytu wewnętrznego oraz faktycznej niezależności audytu wewnętrznego w wyrażaniu opinii (od audytowanych i kierownictwa jednostki).

Z punktu widzenia zarówno nauki, jak i praktyki problem tkwi w tym, że przepisy prawne dla biegłych rewidentów oraz MSRF rozwijały się do tej pory zupełnie niezależnie od regulacji dotyczących audytu wewnętrznego. Skutkiem tego w wielu standardach dla obu grup zawodowych dotyczących podobnych aspektów istnieje wiele rozbieżności. Powstała, zdaniem autorki, potrzeba ustanowienia właściwych regulacji, wspólnych dla obu grup zawodowych, które obejmą między innymi relacje i obszary współpracy biegłych rewidentów i audytorów wewnętrznych. Rozważania zapoczątkowane w niniejszym artykule mogą stanowić asumpt do dalszych zaawansowanych badań nad tą ważną dla praktyki i nauki problematyką.

Literatura

- Bednarek P., 2009, *Warunki i zakres współpracy biegłego rewidenta z audytorami wewnętrznymi przy badaniu sprawozdań finansowych w świetle literatury zachodniej*, [w:] *Rachunkowość a controlling*, red. E. Nowak, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 56, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 23-30.
- COSO I. *Kontrola wewnętrzna – zintegrowana struktura ramowa*, 2008, tłumaczenie: Polski Instytut Kontroli Wewnętrznej, Warszawa.
- Definicja audytu wewnętrznego, Kodeks etyki oraz Międzynarodowe standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego, 2016, www.iaa.org.pl (dostęp: 02.04.2017).
- Dunn J., 1996, *Auditing. Theory & Practice*, Prentice Hall Europe.
- Haron H., Chambers A., Ramsi R., Ismail I., 2004, *The reliance of external auditors on internal auditors*, *Managerial Auditing Journal*, vol. 19, no. 9, s. 1148-1159.
- Kwasiborski A., 2009, *Relacje audytora z podmiotem badanym i jego otoczeniem*, Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Maletta M., 1993, *An examination of auditors' decision to use internal auditors as assistants: the effect of inherent risk*, *Contemporary Accounting Research*, vol. 9, no. 2, s. 508-525.
- Mautz R., 1984, *Internal and external auditors: how do they relate?*, *Corporate Accounting*, vol. 3, no. 4, s. 56-58.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 315*, www.kibr.pl (dostęp: 7.06.2017).
- Peacock E., Pelfrey S., 1989, *How internal auditors view the external audit?*, *The Internal Auditor*, June, vol. 46, s. 48-54.

- Reinstein A., Lander G.H., Gavin T.A., 1994, *The External Auditor's Consideration of the Internal Audit Function*, *Managerial Auditing Journal*, vol. 9, no. 7, s. 29-36.
- Rosa M., 2015, *Audyt zewnętrzny (biegły rewident) a audyt wewnętrzny w zakładzie ubezpieczeń*, *Prawo Asekuracyjne* 1(82), s. 64-84.
- Szczepankiewicz E.I., 2011a, *Komunikacja biegłego rewidenta ze stronami zainteresowanymi w świetle rekomendacji „Zielonej Księgi”*, [w:] Gabrusewicz W. (red.), *Problemy sporządzania i badania sprawozdań finansowych w aktualnych uwarunkowaniach gospodarczych*, KIBR – Oddział w Poznaniu, Katedra Rachunkowości Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań, s. 109-115.
- Szczepankiewicz E.I., 2011b, *The Role of the Audit Committee, the Internal Auditor and the Statutory Auditor as the Bodies Supporting Effective Corporate Governance in Banks*, [w:] *Zarządzanie finansami. Współczesne wyzwania teorii i praktyki*, Zarzecki D. (red.), *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 640, *Finanse, Rynki finansowe, Ubezpieczenia*, nr 38, Szczecin, s. 885-896.
- Szczepankiewicz E.I., 2014, *Warunki korzystania z ustaleń audytu wewnętrznego przez biegłego rewidenta podczas rewizji finansowej*, [w:] Wasilewski M. (red.) *Tworzenie Mazowieckiego Klastra Audytu i Consultingu. Uwarunkowania rozwoju rynku rewizji finansowej w Polsce*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa, s. 183-198.
- Szczepankiewicz E.I., 2016, *Audyt kontroli wewnętrznej rachunkowości w środowisku informatycznym*, Difin, Warszawa.
- Tiessen P., Colson R.H., 1990, *External auditor reliance on internal audit*, *Journal of Internal Auditing*, vol. 5, no. 3, s. 10-22.
- Winiarska K., 2007, *Audyt wewnętrzny w 2007 r. Standardy międzynarodowe – Regulacje krajowe*, Difin, Warszawa.
- Wolf E., 1997, *Auditing Today*, Prentice Hall Europe.